

A Munkás Athenaeum írói egységfrontja

A királyi diktatúra két évét idézve pergetem vissza az emlékezősek fonálát. Vajon megfakultak, elhalványodtak azok a történészek és események, amelyeknek több mint három évtizeddel ezelőtt nemcsak szemlélője, de a munkásmozgalom egyik, akkor igen fontos szellemi frontján tevékeny résztvevője is voltam?

Már jóval túl voltunk a Vásárhelyi Találkozón, s az állandó vezető bizottság is feloszlott. Pedig a szellemi népfrontnak konkrét eredményei is mutatkoztak. A Korunkban egymás után jelentek meg Szentimrei Jenő és Tamási Aron, Szemlér Ferenc és Szenczei László írásai, s az Erdélyi Szépművéses Céh részéről visszautasított Bözödi-könyv, a Székely Bánja valójában a baloldali írók segítségével jutott napvilágra. Párhuzamosan ezzel készült el egy új könyvkiadó létesítésének a terve. Gaál Gábor, Balogh Edgár, Kovács Katona Jenő, Nagy István és jómagam éjszakákba nyúló közös megbeszéléseken határoztuk el az új könyvkiadó létesítését. Az én feladatomból volt meggyőzni apámat, hogy vállalja a kockázatot, s kis nyomdájában hitelre állítsa elő a könyveket. Az akció lényegében sikerült, s amikor Szemlér Ferenc levélben közölte id. Jordáky Lajossal a kiadási tervet, és levelét így fejezi be: „Mindezek után persze el kell árulnom azt, amit Ön is igen jól tud, hogy a baráti közönség nem rendelkezik sem házakkal, sem mezőkkel, sem másféle jószágokkal, mecénásai sincsenek, tehát a könyvek kiadásánál hitelre van szüksége...” — akkor már minden el volt intézve, s megkezdődött a könyvek kiadása.

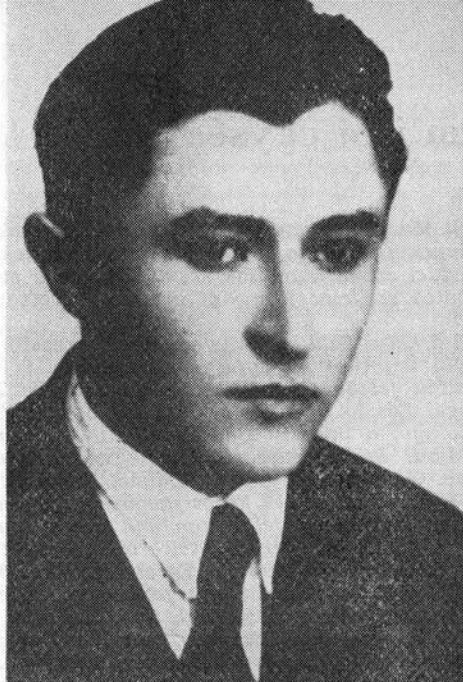
Párhuzamosan a széles népfronti alapú Erdélyi Enciklopédia könyvkiadóval szükségessé vált a szocialista írók tömörülése is. Szervezeti keretet kerestünk, s erre legalkalmasabbnak bizonyult az a munkáskultúrszervezet, amelyet a Szociáldemokrata Párt betiltása után hoztunk létre azzal a céllal, hogy folytathassuk a társadalmi és művelődési munka mellett a politikai tevékenységet is. A Munkás Athenaeum volt ez a szervezet; a kommunisták és szociáldemokraták helyi egységfront-bizottsága már a szervezet megalakulása előtt elhatározta, hogy ezt az egységet alapján teremtik meg.

A szervezet létrejöttében jelentős szerepe volt Bruder Ferencnek és Pásztai Géának, elnöknek egy régi nyomdászt, Gheorghe Urzicát választották meg, a vezetőségben azonban egyenlő arányban vettek részt kommunisták és baloldali szociáldemokraták. A szervezet szellemi irányítását lényegében magam végeztem Vasile Pogăceanu segítségével, a legtevékenyebb tagozatot, amely gyermeksegélyezési és egészségügyi előadások rendezésével hálózta be Kolozsvár külvárosait, a mindig lelkes és agilis Szilágyi Aliz vezette.

A Munkás Athenaeum keretében már 1938 nyarán több megbeszélés után megalakítottuk a Forradalmi Írók Munkaközösségét s ennek kiadvállalatát. Hétről hétre összegyűltünk, irodalmi kérdéseket, alkotási problémákat vitattunk meg, s összeállítottuk azoknak az irodalmi esteknek a műsorát, amelyeket az építők, vasasok és bőrösök munkásothonaiban rendeztünk: ezeken rendszerint 500—600, sőt néha 1000 ember is megjelent.

Szeretném pontosan rekonstruálni, kik voltak a Forradalmi Írók Munkaközösségének tagjai, kik vettek részt rendszeresen ezeken a megbeszéléseken. A munkaközösség rendes tagja volt Asztalos István, Asztalos János, Balla Károly, Brassai Viktor, Gáll Ernő, Heves Renée, Jordáky Lajos, Józsa Béla, Korvin Sándor, Kovács Katona Jenő, Nagy István, Román Viktor és Salamon László. Tagjai közé számított, de csak időnként jelent meg Heves Ferenc és Pásztai Géza. Ezen kívül rendes tagoknak tekintettük, bár nyilván csak kolozsvári tartózkodásuk alkalmával látogattak el a megbeszélésekre, Nagyváradról Csehi Gyulát, Temesvárról Méliusz Józsefet és Marosvásárhelyről Salamon Ernőt. Később magunk közé számítottuk Nagyváradról Arató Andrást is. Gaál Gábor melegen érdeklődött minden íránt, tanácsokkal támogatott, de „rendezetlen” állampolgársága miatt nem vett részt a szervezetben.

A Forradalmi Írók Munkaközössége széles körű munkát fejtett ki a művelődési megnyilvánulások minden területén. Tagjai rendszeresen írtak a Korunkba és a szociáldemokrata Előrébe, mind gyakrabban jelentek meg a Brassói Lapokban és a Népújságban, a nagyváradi Friss Újságban, Ligeti Ernő

Szabó Árpád

lapjában, a Független Újságban, s birtokukba vették és irodalmi évkönyvekké alakították az 1939-es és 1940-es munkásnap társakat.

Minden megjelent elbeszélést, verset, tanulmányt, minden kiadott könyvet győzelemnek tekintettünk. Egyszerre jelent meg Józsa Béla tanulmánya Petőfiről és az 1848-as forradalomról, s az én tanulmányom a francia forradalomról, annak 150. évfordulója alkalmából. Azután kinyomtattunk egy füzetet Axente Iancu orvostól a gyermekvédelem kérdéseiről, s Nagy István néhány elbeszélését a Vékony az ajtó című kis kötetben. Végül megjelent egy terjedelmes könyv a köztársasági Spanyolország ügyének szentelve, amelynek megírására még 1936 szeptemberében, ünnepélyes fogadalmat tettem Genfben, az ifjúsági világbékekongresszus küldöttei előtt.

Az élő irodalomnak azonban élő szóval is hatnia kellett. Ezért rendszeresítettük az irodalmi esteket. Szakszervezeti otthonokban és

bérelt külvárosi termekben előadásokat és irodalmi felolvasásokat tartottunk. A József Attila-emlékestet Coşbuc-est követte, az Ady—Eminescu ünnepség után nagyszabású Petőfi-ünnepélyt rendeztünk Kolozsváron több ezer résztvevővel. Vitaestet szerveztünk a kultúra védelméről, s íróink saját műveiket olvasták fel a bőrösöknél, a vasasoknál, az építőknél, a magánalkalmazottaknál a Kerekdombon, az Irisz-telepen és a Pata utcában.

Mindez persze nem ment könnyen és simán. A hatósági terror állandóan fokozódott, az engedélyek megszerzése egyre több nehézségbe ütközött, a sziguranca ügyökei állandóan jegyeztek, gyarapították rendőrségi ügycsomóinkat, s nemegyszer rajtunkütöttek olyan megbeszéléseinken, üléseinken, amelyeket engedély nélkül tartottunk; a házkutatások követték egymást, munkahelyünkön pedig elbocsátással fenyegettek. Másrészt egyesekbe, az óvatosabb és félnébb íróinkba bátorságot kellett öntenünk. De meg kellett küzdenünk az állandóan kísértő proletkultos, valamint a pszichoanalízis irányába forduló polgári szellemmel is. Végül a királyi diktatúrával együttműködő egyes szakmai szervezeti vezetők gáncsoskodásait ugyanacsak ki kellett védenünk és el kellett háritanunk.

A megbeszélések nem voltak zökkenőmentesek. Írói csoportokban természetesen a legmesszebbmenő vitaszabadság uralkodott. Kommunisták és szociáldemokraták között voltak nézeteltérések egyes kérdésekben, de Józsa Béla és Nagy István sem értett mindig egyet az irodalmi harc módszereit illetően. Nem értettünk egyet Gaál Gáborral az Asztalos Istvánnal szemben tanúsított kezdeti óvatossága és bizalmatlansága miatt. Ezért Asztalos, aki első elbeszéléseit a szakszervezeti kultúresteken olvasta fel, Pásztai Géza segítségével előbb az Ellenzékben és az Erdélyi Helikonban közölte írásait, s csak később a Korunkban. Szilágyi András bekapcsolásáról ebben az időben szó sem lehetett, teljesen zárkózottan és visszavonultan élt.

Az emlékezés fonálát egy pillanatra meg kell szakítanunk Méliusz Józsefnél. Temesvárott rendkívül tevékeny volt, Gaál Gáborhoz fűződő szoros kapcsolata mindannyiunk előtt ismert volt. Ennek ellenére — érzésem szerint — gyakran szellemi számkivetettségben érezte magát. Keserűsége is volt oka, a Bözödi-könyvvel kapcsolatban. Az előkészítő bizottság ugyanis először kifelejtette a kiadásra alakult írói közösségből. Nem volt szándékunkban kihagyni őt. Távol volt tőlünk földrajzilag, csupán ez volt a kihagyás oka. Az érzékenyen reagáló Méliusz még hónapok múlva is azt kutatta, kik igyekeztek

öt mellőzni vagy elszigetelni. Egyik levelében ezeket írta: „Engem igazán érdekelne, és hálás volnék, ha Te mint elvtársam megírnád, kinek van ellenem az elvtárs-írók közül kifogása, mert ha nem ez volna a helyzet, legalább jelét kellene vegyem annak, hogy magatok közé tartozónak néztek...” Persze, hosszú kimagyarázkodás következett. Azután azonban fokozott figyelemmel fordultunk Méliusz és a Kolozsvártól távol élő többi író felé.

A szocialista íróknak tehát kialakult a szervezeti kerete, s az irodalmi rendezvényeken a munkásosztállyal való mozgalmi kapcsolataik is rendszerezettek váltak. De fórumra is szükségük volt, a lapoknál ugyanis csak „vendégeskedtek”. Írók és munkások hirdették a kapcsolatok szorosabbá tételét. Így irányult figyelmünk a Bukarestben megjelenő szociáldemokrata irányzatú Előrére, amelynek különben én magam évek óta munkatársa voltam. A lap szellemi-irodalmi rovatának szerkesztése 1938 nyarán az én kezembe került. Egymás után közöltem írói közösségünk tagjainak munkáit. Asztalos István és Nagy István elbeszélései, Kovács Katona Jenő regényrészlete, Józsa Béla Jaurès-verse sorra jelentek meg. Kapcsolataink azonban 1938 őszén meglazultak, Hoffer Géza, a lap főszerkesztője ugyanis önkényesen kezdte vegelni a lapot, s az irodalmi-művészeti rovatba általunk el nem fogadható szempontokat vitt be. Végül 1939 márciusában több oldalas levélben közöltük álláspontunkat a főszerkesztővel. A levelet Asztalos István, Balla Károly, Brassai Viktor, Gáll Ernő, Heves Ferenc, Jordáky Lajos, Kovács Katona Jenő, Meliusz József, Nagy István és Salamon László írta alá.

„Az Előre ma a romániai magyar időszaki lapok közül az egyedüli sajtóorgánium, mely az emberi jogok, a szociális igazság, a nemzetek közötti béke, az ország sérthetlensége mellett nyíltan és félreérthetetlenül fel meri emelni szavát. Továbbá teljesen egyedüli szószólója a munkásság mindennapi kérdéseinek és szervezeti problémáinak” — így kezdődik az emlékirat fontosságú levél. Ezután megállapítja, hogy teljesen önkényessé vált a lap szerkesztése, majd így folytatódik: „A Szellemi Élet című rovat szerkesztését kitűnően intézni lehetett Erdélyből is a kolozsvári Munkás Athenaeum csoportja által, mely olyan munkásíró munkatársakat állított munkába, akik addig dacára öntudatos munkás voltak, nem juthattak szóhoz az Előrében, míg a polgári lapok és folyóiratok rendelkezésükre álltak. Új munkásírókat és költőket kezdtünk kiemelni az ismeretlenségből, és ez a lapnak is nivóbeli fejlődését hozta maga után.” Végül tiltakoznak a főszerkesztő politikai és kulturális magatartása ellen, amely „nemcsak tarthatatlan, de haladás ellenes is”. Ezen változtatni kell, mert az aláírók szeretnék az Előret hatékony lappá tenni, olyan lappá, amely „támasza legyen íróinknak, a munkásság gazdasági és szociális törekvéseinek, tántoríthatatlan védője az országnak”.

Hoffer Géza elzárkózott. Az Előre nem került befolyásunk alá, bár munkatársakként továbbra is dolgoztunk. A közlési feltételek azonban nehezebbeké váltak. 1939 szeptemberében a hitleri hadigépezet megindult Lengyelország ellen. A háborútól való félelem pszichózisa növekszik. De a zavar is, mely a mi írói sorainkban szintén jelentkezett. Az év végére egyesek óvatosabbak lettek s lassan átpártoltak az Erdélyi Helikonhoz. Az Előret közben a kormány végleg betiltotta, s amikor 1939 őszén a MADOSZ íróinak sikerült engedélyt szerezni egy hetilapra, a meginduló Erdélyi Magyar Szó munkatársainak sorába a kommunista és baloldali szociáldemokrata írók szívesen jelentkeznek. A lap főszerkesztője egy székely falusi származású diák volt, Szabó Árpád, aki később vértanú-halált szenvedett forradalmi meggyőződéséért.

Az emlékek tömegének ezek a sorok csak töredékei, hiszen csupán ezekről az évekről is sokkal többet lehetne mondani. A szellemi harc kis szakaszát ölelik fel, de kétségtelenül fontos szakaszát, s azok az eszmék és eszmények, amelyek mellett akkor kiállottunk, sokkal magasabbak voltak a munkásosztály, a többi dolgozó réteg, a magyarság és a román—magyar viszony alakulása tekintetében, mint azoknak az eszméi és eszményei, akik abban az időben a nacionalizmus forgatagába vetették magukat, s akarva-akaratlanul a fasizmus erőinek tettek szolgálatot.

Jordáky Lajos